

УДК 111

DOI <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i31.998>

І. Д. Спаський

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0480-9264>

аспірант кафедри філософії

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ФІЛОСОФСЬКА ІДЕЯ ВСЕЄДНОСТІ У ПРАКТИКАХ ОНТОЛОГІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА

Софійний світ-господарство є різноманітним і наповненим життєвою силою. У роботі господарство розглядається як місце мобільності, як потік і повсякденні практики, розрізняючи конкретні організаційні форми господарства за їх повторюваними феноменологічними зразками. Пропонується погляд на господарство з точки зору оптикону (зверху, знизу і між його поверхнями). Такий підхід дозволяє звузити дослідницьку «оптику» і зосередитися на роботах, у яких господарство, з одного боку, розуміється як різноманітність форм і практик найбільш різноманітних рівнів і масштабів, з іншого – як цілісний живий організм, функціонально інтегрований у своїй самотності.

Мислителі-теоретики господарства С.М. Булгаков (на початку ХХ століття) і Ю.М. Осипов (наприкінці ХХ століття) намагалися синтезувати знання про господарство в різні історичні епохи як про цілісну систему або живий організм. Демонструючи те, що за плутаниною, шумом, метушнюю і безладом господарського життя вгадувалася певна органічна цілісність, господарство уявлялося просторовим зв'язковим утворенням, що втілювало особливий спосіб життя. Автори прагнули теоретизувати господарство як соціопросторову систему з власною внутрішньою динамікою.

Великий дослідницький інтерес становить філософська ідея господарства, що охоплює світ від життя окремої людини до буття Універсуму. Смысловий вимір господарства концептуалізується в традиції філософії господарства, заснованій С.М. Булгаковим, яка розвивається й дотепер. Філософія господарства, безперечно, потребує переосмислення основ, розкриваючись по-особливному в сучасних культурних контекстах. У процесі виникнення і розвитку філософії господарства створювалися і видозмінювалися різні види онтологій. Господарські онтології в певному сенсі конкурують із традиційною економічною теорією.

Рефлексія «онтологізації господарства» як процесу конструювання господарських онтологій може бути здійснена в таких аспектах.

По-перше, це філософсько-методологічний аналіз створення господарської онтології на початку ХХ століття С.М. Булгаковим, а також її реактуалізації наприкінці ХХ століття Ю.М. Осиповим. Напрямок Ю.М. Осипова розвивається і дотепер у країнах СНД, а також деяких країнах близького і далекого зарубіжжя.

Крім того, «онтологізація господарства» може бути розкрита з позиції ревізії як наявних у традиційній економічній науці онтологій, так і відсутніх. А також може бути здійснений аналіз на предмет наявності онтологічних лакун у межах економічних методологій.

Онтологізацію можна розуміти як процес продукування онтологічних схем у філософському або науковому пізнанні і як подальше включення їх у системи уявлень реальності. Також онтологізацію можна розуміти як певну методологію мисленнево-організаційної діяльності. Ще в межах онтологізації можна розглядати побудову локальних онтологій окремих предметних сфер або конкретних феноменів.

Онтологізацію господарства можна розглядати і як методологічну процедуру, і як практику формування первинних уявлень про реальність. Таким чином, онтологізація є інструментом теоретичного дослідження в економічних і філософсько-господарських текстах, з одного боку, конвенційності, що властива тому чи іншому напряму, з іншого – процедури конструювання онтологій. Отже, можна визначити онтологізацію господарства як процес динамічного руху філософської думки, що вибудовує онтологічну теорію й онтологічні моделі світу-господарства. Онтологізація господарства – це динамічний процес побудови регіональних онтологій, а саме онтологій господарства.

Філософською основою конструкту онтологізації господарства є філософія господарства. Розробка філософії господарства в ХХ ст. пов'язана з іменами С.М. Булгакова та Ю.М. Осипова. Витоки мислення і рефлексій філософії господарства корінням сягають античних способів онтологізації. При цьому безсумнівно є вплив середньовіччя і класичної філософії. У межах уявлень про пізнання й освоєння світу людиною, сформованих у класичній філософії, онтологізація як окремий процес не виокремлювалась. Початок філософського осмислення господарства пов'язують з іменами Платона та Аристотеля. Часто згадується Ксенофонт як автор трактату «Домострой», господарської мудрості або навичок управління світом речей [1]. Ідея Парме-

ніда, що полягає в необхідності пошуку правильного шляху пізнання [2], сформувала напрям із вивчення способів конструювання уявлень про буттєвість, які дають можливість створювати раціональну картину світу. Звідси виникло уявлення античної філософії про орієнтацію на досягнення істини про буття за допомогою мислення. Платон розширив метод раціонального мислення в досягненні істини містико-інтуїтивним способом пізнання «буття» [3], яке могло бути здійснене у відриві від сприйняття. Доктринальне уявлення про буття характерне для Аристотеля [4]. Сприйняття для нього є першим і найнижчим ступенем пізнання дійсності [4]. Тим самим була визначена роль сприйняття як «поштовху» до досягнення буттєвості і буття. Для Аристотеля також характерний поділ господарства на ойкономіку і хрематистику, що суттєво вплинуло на дослідницьку думку в цьому напрямі.

Для Середньовіччя характерне поєднання раціональних та ірраціональних способів онтологізації. Це було висловлено в господарській думці, а також вплинуло на процеси онтологізації господарства XX століття. Осмислення буття Бога і містичні інтуїції доповнювалися раціональними схемами. Для цього періоду характерне конструювання уявлень про буття, що спирається на догмати. При цьому Фома Аквінський стояв на позиціях незвідності буття речі до її інтелігібельної конструкції [5]. Затвердження такого уявлення можна вважати важливим кроком на шляху осмислення онтологізації як самостійного процесу.

Для Нового часу характерне вкорінене уявлення про те, що шлях пізнання йде єдино правильною дорогою – дорогою, затвердженою розумом [6]. Тут можна побачити коріння особливостей створення та розвитку як класичної політекономії, так і низки напрямів сучасної економічної думки.

Наступним найважливішим етапом у розкритті концепту онтологізації стала німецька класична філософія. Дуже важливим тут є розуміння І. Канта, який осмислює ідеї та образи як конструкти [7]

Щодо власне онтологізації господарства, то її виникнення і розвиток безпосередньо пов'язані з виникненням і розширенням простору посткласичної філософської рефлексії.

Можна виокремити такі групи робіт. По-перше, це твори, присвячені виникненню і розвитку філософії господарства початку XX ст. Термін «філософія господарства» було актуалізовано в 1912 році в однойменній роботі С.М. Булгакова, хоча ідеї онтологізації господарства були представлені ще в другій половині XIX століття, коли В.С. Соловйов і М.Ф. Федоров поставили проблему господарства в перспективі філософії всеїдності і космізму.

С.М. Булгаков перевернув уявлення сучасників про філософію господарства, надавши їй статус філософсько-методологічного знання і довівши правомірність ідеї, що розглядає світ як господарство. Філософія господарства, розроблена С.М. Булгаковим, мала глибокий методологічний сенс, оскільки в ній подано аналіз основних ліній, що намічаються точками перетину філософських і економічних інтересів у сфері теорії господарства, в якій філософія господарства претендує на роль методології. До того ж філософія господарства, спрямована на подолання сформованої замкнутості суспільних дисциплін, передбачає цілісне знання. Крім того, слід особливо відзначити властивий філософії господарства С.М. Булгакова есхатологізм, що є результатом глибокого розуміння суперечливих основ господарського буття.

Альтернативне осмислення господарства демонструють Г. Зіммель, М. Вебер, В. Зомбарт та ін., показуючи взаємозв'язок економічних процесів і форм духовного життя. Крім того, вони розглядали господарство як багатофакторне утворення, де поряд з економічним складником діють психологічні, соціальні, ціннісні, інституціональні фактори. Особливе місце відводилося аналізу так званого «духу господарства» (капіталізму), під яким розумілася сукупність душевних якостей і функцій, що супроводжують господарювання. Розроблені цими авторами теорії становили міждисциплінарні утворення, що в певному сенсі створили теоретичні основи онтологізації господарства. Також можна вказати на роботи М.О. Бердяєва, П.М. Савицького, П.Б. Струве, М.І. Туган-Барановського та ін. Особливий внесок у сучасну онтологізацію господарства зробили Ю.М. Осипов і його ідейні соратники (М.Б. Шулевський та інші), а також українські дослідники В.В. Ільїн, І.К. Бистряков, С.В. Синяков.

Економіка розглядається Ю.М. Осиповим як окрема ознака господарства, а вартість отожднюється з економікою, оскільки вартість є найзначнішою в економіці. Ю.М. Осипов уводить у свою конструкцію поняття деміурга, роль якого виконує людина, що йде шляхом пересотворення світу відповідно до своїх уявлень. Філософія господарства Ю.М. Осипова розкриває моральний і діяльний початки, відкритість і евристичність, раціональність та ірраціональність, трансцендентне та іманентне у філософії господарства. Також у мисленнєвій традиції Ю.М. Осипова здійснюється виявлення метасмислів життя і господарства; визначення того, що є людина, чому, навіщо і куди вона спрямована як людина, що господарює; які цілі і наслідки має людське господарство; до якого загального результату це може привести. Очевидно, що йдеться саме про філософський погляд на світ.

Таємниця повинна залишатися прихованою [8]. Таємниця – це те, що недоступно пізнанню, те, що ховається від інших; «у найширшому її тлумаченні таємниця – це сфера об'єктивної реальності, прихована від нашого сприйняття або розуміння» [9]. Це щось не пізнане, не відкрите, не зовсім усвідомлене. На одному рівні з цим словом ми вживаємо слова-синоніми: «секрет», «таїнство», «містерія», «загадка», «таємниця». Але таємницю вирізняє саме семантика, пов'язана з непроникністю, недоступністю для усвідомлення.

Причому спостерігається подвійне ставлення до таємниці: з одного боку, бажання її відкрити, осягнути, з іншого – неприпустимість або небезпека її розкриття. Якщо розглядати поняття таємниці в аспекті релігійного світогляду, то воно корелює з такими поняттями, як «незбагненне», «сакральне». Російський філософ С.Л. Франк у своїй роботі «Незбагненне. Онтологічне введення у філософію релігії» ставить незбагненне в протилежність простому і необхідному, а також своєму антоніму – збагненному. «І як би міцно ми не вросли в лад нашого звичайного життя, якими б розумними, відповідальними людьми ми не вважали себе, як би ми не зрослися з нашим соціальним становищем, із «роллю», яку ми «граємо» в соціальному середовищі для інших людей, як би ми не звикли дивитися на себе ззовні, з боку і бачити в собі лише те, чим ми «об'єктивно» є іншим людям, однак часом (хоча б зрідка) у нас ворухиться і щось зовсім інше, що є чимось незбагненим і таємничим» [10].

Таємниче і незбагненне полягає в тому, що ми не можемо сприймати себе «ззовні», а суб'єктивна оцінка себе самого не може ототожнюватися з об'єктивною оцінкою інших людей, які нас оточують. І в нас самих виявляється щось таємне і загадкове. «Позаду всього предметного світу – того, що наша твереза свідомість називає дійсністю, – але і в самих його невідомих глибинах ми чуємо незбагненне як певну реальність, яка, мабуть, лежить у якомусь зовсім іншому вимірі буття, ніж предметний, логічно збагненну, подібну до нашого звичайного світу» [10].

Франк розрізняє «незбагненне» як «незбагненне для нас» і «саме по собі незбагненне», коли ми не можемо пояснити його і віддати логічний звіт у його змісті. У першому випадку недоступність, яка осягає пізнання, визначалася б фактичною слабкістю або обмеженістю нашої пізнавальної здатності, у другому – істотою самої пізнаваної реальності. Франк каже, що не виключено, що обидва випадки могли б реально збігатися, тому ми могли б сказати, що незбагненне для нас є і «саме по собі незбагненне» [10]. У Франка поняття «незбагненне», «таємниче» і «священне» стоять в одному ряду.

У філософському контексті таємниця також розуміється як щось недоступне людському

розуму, що належить до сфери трансцендентного. «Таємниця не тотожна повному мороку, вона внутрішньо безмежна (на відміну від проблем як обмежених завдань для розуму), вона постійно присутня в реальності, перебуває в осередді буття, і дух людини, якщо він відкритий до реальності, відкритий до таємничого. Таємниця може частково відкриватися, залишаючись перекриванням, може закликати увійти в себе, залишаючись у суті своїй незбагненою. Будучи надрозумною, вона відкривається серцем й орієнтує пізнання, вона пропонує людській думці і свободі досягти більшої духовної глибини» [11].

«Мабуть, правильним є уявлення, що це щось середнє між розумінням і невіглаством» [3, с. 111]. Тут Платон указує на існування іншого знання – знання нез'ясовного, надраціонального. Воно, за словами Платона, відповідає «тому, що є насправді» [3, с. 113], тобто істині. У Г. Марселя цей феномен отримує дуже цікаве пояснення з гносеологічної точки зору. У роботі «Метафізичний щоденник» поняттю протиставляється таємнича експресія буття, онтологічна таємниця і проблема буття, онтологічна проблема [12].

Тонкий дотик «відкровіння» сенсів або спосіб думання у «Священнобезмолвii» розкривається у таких словах: «Священнобезмолвие» абсолютно виводить розум за межі потьмареного циклу», помисли-думки «переробляють» помисли-думки». Розум, нагороданий «священнобезмолвием», припиняє «свистопляску» думок-помислів і входить в інший режим існування, позамишленний, думаючи миттєвими осяяннями-інсайтами, абсолютно поза (до)словесним мисленням. Думки ж посідають своє скромне місце, коли (і якщо) ці інсайти потрібно транслювати в словесну форму (для комунікації). Тоді використовується старий спосіб мислення – «думання думками». Мені подобається уподібнення розуму морю-океану. Можна уявити так. У його просторі ходять всякі риби і гади – думки, вистрибують із глибини на поверхню, пустуючи, і пірнають назад у глибину. На його поверхні ходять брижі або високі хвилі з баранчиками, з піною і соромом-пристрастю. А глибина незворушна, нерухома, прихована в темряві. Звідти, з глибини, піднімаються і грають промені, сходяться у джерело...» (за матеріалами <http://www.hesychasm.ru/forum/index.php?topic=4121.60>).

Поза концептуалізаціями перебувають і побудови світогляду за В.В. Бібіхіним. Стати обличчям до незбагненого в господарстві. Знайти себе, своє місце, будинок.

Постати перед Таємницею Господарства, тим самим доторкнутися до його софійності і висловити це, здійснивши рефлексію.

Ісус сказав: «Нехай той, хто шукає, не переставє шукати доти, поки не знайде. Коли він знайде, він

буде вражений. Якщо він вражений, то він буде здивований, він буде царювати над усім» [13].

Література

1. Ксенофонт. Домострой. Воспоминания о Сократе. Москва, 1993, С. 225–227.
2. Парменид. О природе // Фрагменты ранних греческих философов. Часть 1. Москва, 1989. С. 286–298.
3. Платон. Сочинения в 3-х томах. Т. 2. Москва, 1970. 612 с.
4. Аристотель. Метафизика. Москва, 2006. 232 с.
5. Аквинский Фома о сущем и сущности. URL: <http://lib.ru/HRISTIAN/AKWINSKIJ/ens.txt>
6. Бэкон Ф. Новый Органон. URL: <http://lib.ru/FILOSOOF/BEKON/nauka2.txt>
7. Кант И. Критика чистого разума. Москва, 2007. 736 с.
8. Кубединова Л.Ш. Фразеологическая микросистема «раскрытие тайны» в крымскотатарском, английском и русском языках. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. 2009. Т. 22(61). № 3. С. 62–66
9. Фатьянова А.А. Тайна как социальное и правовое явление. Ее виды. *Государство и право*. 1998. № 6. С. 5–7.
10. Франк С.Л. Непостижимое. Онтологическое введение в философию религии. Москва : Правда, 1990.
11. Василенко Л. Краткий философско-религиозный словарь. Москва : Истина и жизнь, 1996.
12. Марсель Г. Быть и иметь. Новочеркасск : Сагуна, 1994. 160 с.
13. Євангеліє від Томи.

Анотація

Спаський І. Д. Філософська ідея всеєдності у практиках онтологізації господарства. – Стаття.

У сучасному світі відбуваються глобальні зміни. Про це говорять фахівці з різних галузей знань. Засоби масової інформації постійно транслюють безліч процесів, що відбуваються і які осмислюються в широкому діапазоні концептуалізацій (від тектонічних глибинних зрушень до катастрофічних, апокаліптичних станів). Отож, соціальні науки потребують методологічної рефлексії і теоретичної ревізії своїх досягнень. Особливо дослідження онтологічних основ тих чи інших науково-теоретичних побудов може сприяти збільшенню знань різної предметної спрямованості. Господарство – організм, що поєднує в собі процеси як порядку, так і хаосу. Господарство є комплексним культурним утворенням, при цьому не лише ним, а й сукупністю ресурсів, які не використовуються, до того ж як речових, так і нематеріальних. Господарство можна розглядати як у космічному і планетарному масштабі, як і господарство міста, сім'ї, окремої людини. Господарство – це особливий простір, у якому не лише розгортається різноманітна людська діяльність, а й існує господарство природи або окремих природних утворень.

Розкриття значень різних форм господарського буття пропонується на підставі використання софійної

онтології та методології. Ця робота присвячена філософсько-методологічному дослідженню місця софійної онтологізації в теорії господарства. Наростаюча трансформація картин світу супроводжується переосмисленням філософських підстав пізнання. Погляд на існування буття як єдиного і незмінного змінюється з виникненням множинних онтологій (онтологічний плюралізм). При цьому не лише стверджується так звана поліфундаментальна реальність, а й ставиться під сумнів існування самої реальності. Давнє питання про принципову можливість пізнання фундаментальних основ світобудови знову стає в «повний зріст». Погляди на співвідношення буття і пізнання зміщуються від вираження в пізнанні властивостей реальності до конструктивістських підходів, що визначають реальність як систему уявлень і не більше. Таким чином, конструктивізм проблематизує процеси формування онтологій, стверджуючи множинність моделей різних онтологій, а також постулюючи їх мінливість. Поняття «онтологізація» в конструктивістському підході проблематизує та узагальнює процеси формування різних варіантів онтологій. Онтологізація господарства може бути визначена як сукупність способів, методів і результатів конструювання фундаментальних картин світу в тому чи іншому напрямі думки, які можуть належати до знання про господарство. Софійна онтологізація господарства розуміється як мисленнєвий напрям, що окреслює господарство як результат синергійної взаємодії небесного і земного начал, що розкриває всеєдність цілісності Бога, світу і людини.

Ключові слова: ідея всеєдності, онтологізація господарства, практика філософської рефлексії.

Summary

Spassky I. D. Sofia ontological secret of the economy in the practices of philosophical reflection. – Article.

The modern world is in global and large-scale change. This is said by experts in various fields of knowledge. The media constantly broadcast many of the processes taking place. These processes are understood in a wide range of conceptualizations: from tectonic deep shifts to catastrophic, up to apocalyptic, states. Therefore, the social sciences now more than ever need methodological reflection and theoretical revision of their achievements. Especially the study of the ontological foundations of certain scientific and theoretical constructions can contribute to significant progress in increasing knowledge of various subject areas. Economy – an organism that combines both processes of order and chaos. The economy, to some extent, is a complex cultural entity. In this case, not only a cultural entity, but also a set of resources that are not used, and unknown both tangible and intangible resources. The economy can be considered on a cosmic and planetary scale, as well as the economy of the city, family, individual. The economy is a special space in which not only various human activities unfold, but also there is an economy of nature or separate natural formations. The disclosure of the meanings of various forms of economic life is proposed on the basis of the use of the Sofia ontology and methodology. More specifically, this work is devoted to the philosophical and methodological study of the place of the Sofia ontologization in the theory

of economy. The growing transformation of worldviews is accompanied by a rethinking of the philosophical foundations of cognition. The view of the existence of being as one and unchanging is replaced by the emergence of multiple ontologies or ontological pluralism. At the same time, not only the so-called polyfundamental reality is asserted, but also the existence of reality itself is questioned. The old question of the fundamental possibility of knowing the fundamental foundations of the universe is once again in full swing. Views on the relationship between being and cognition are shifting from the expression in cognition of the properties of reality to constructivist approaches that define reality as a system of ideas and nothing more. Thus, constructivism problematizes the processes of ontology formation, asserting the multiplicity of models of different

ontologies, as well as postulating their variability. The concept of “ontologization” in the constructivist approach problematizes and generalizes the processes of formation of different variants of ontologies. The ontologization of the economy can be defined as a set of ways, methods and results of constructing fundamental pictures of the world in a particular direction of thought, which can be attributed to knowledge about the economy. Sophia’s ontologization of the economy is understood as a direction of thought that opens the economy as a result of the synergistic interaction of heavenly and earthly principles, which reveals the omnipresence of the integrity of God, the world and man.

Key words: Sofia secret of economy, ontologization of economy, practices of philosophical reflection.